

EVOLUȚIA INVENTARULUI ÎN TERMINOLOGIA METEOROLOGIEI. NIVELURI DE UTILIZARE

THE EVOLUTION OF THE INVENTORY IN METEOROLOGICAL
TERMINOLOGY. LEVELS OF USAGE

(Abstract)

The present paper examines the evolution of the inventory in meteorological terminology, being thus part of a descriptive-linguistic research dedicated to this specialised language. Starting from three sources belonging to a large period of time in the development of literary Romanian (1639-1790), the paper underlines the importance held by the diachronic perspective of study. Consequently, further attention is given to general and specific characteristics in the evolution of meteorological terminology, as well as to close analysis of levels in which terminological units are used.

Cuvinte-cheie: terminologie descriptiv-lingvistică, diacronie, evoluție, termeni, utilizare.

Key-words: descriptive-linguistic terminology, diachrony, evolution, terms, usage.

Introducere

Înscriindu-se pe linia analizelor terminologice descriptiv-lingvistice sau „externe”, prezenta lucrare are ca obiect evoluția inventarului din **terminologia meteorologiei (TMt)**, o știință cu un impact social larg, care a fost rareori discutată din punct de vedere lingvistic pe teren românesc. Spre deosebire de lucrări anterioare dedicate acestei terminologii (Grigore 2011, Grigore 2012), perspectiva sincronică este abandonată în favoarea unei abordări diacronice, de actualitate, cu rezultate interesante atât în cercetări terminologice românești

(Bidu-Vrănceanu 2010a, 2010b; Toma 2010, 2012), cât și străine (Briu 2011, Ohligschlaeger 2011, Sakhno 2011).

Studiul diacronic al **terminologiei meteorologiei** nu s-a bucurat de atenția cuvenită în lingvistica românească, neexistând o cercetare care să urmărească momentul apariției sale și evoluția ulterioară. Aspecte referitoare la parcursul **TMt** (deși nu se face o referire precisă la domeniul meteorologic) sunt prezentate succint de N. A. Ursu în *Formarea terminologiei științifice românești* (1962), într-un capitol despre evoluția terminologiei geografice, care include unii termeni meteorologici.

Corpusul lucrării de față este alcătuit din trei traduceri din surse diferite, a căror alegere a fost influențată de periodizarea propusă de Gheorghe Chivu (2000: 26-29) pentru variantele stilistice ale limbii române de la apariția primelor texte. Periodizarea respectivă pornește de la existența a două epoci majore în evoluția limbii române literare, epoca veche (1532-1780) și epoca modernă (cuprinsă între anul 1780 și sfârșitul secolului al XIX-lea), fiecare împărțite, la rândul lor, în alte două etape (*ibid.*).

Primul izvor este un *Gromovnic* tradus din slavonă și tipărit de un anume popa Dobre în Transilvania, în timpul principelui Gheorghe Rákóczi I (aprox. 1639). Ilustrativ pentru cea dintâi etapă a epocii vechi (1532-1640), *Gromovnicul* a fost scris cu scopul prevestirii viitorului după fenomene naturale ca fulgere, tunete sau cutremure, cuprinzând termeni meteorologici precum BOARE, BURĂ sau VÂNT.

Foletul novel, a doua sursă folosită în analiza noastră, face parte din următorul interval de dezvoltare a limbii române literare vechi (1640-1780). Izvorul conține o serie de calendare traduse din italiană și redactate de Ioan Romanul în Țara Românească, în domnia lui Constantin Brâncoveanu (1688-1714). De cele mai multe ori, calendarele urmează un anumit tipar, furnizând prognoze care, în ordine, țin de latura politico-diplomatică, militară, socială și meteorologică.

Ultimul izvor utilizat este secțiunea „Pentru aerologie” din *Gramatica de la învățătura fizicii* (cca. 1790), tradusă de arhiepiscopul moldovean Amfilohie Hotiniul. Semnificativă pentru perioada de tranziție sau prima etapă din epoca modernă a limbii române literare (1780-1840), secțiunea reprezintă un tratat științific. Cu o apariție motivată de necesități didactice, „Pentru aerologie” impune în **terminologia meteorologiei** împrumuturi lexicale ca AEROLOGHIE, ATMOSFERĂ sau METEOR, oferind definiții în care sunt precizate detalii etimologice, taxonomice și enciclopedice.

Înainte de a începe discuția propriu-zisă, se cuvine a fi făcută o observație privind structura lucrării noastre. Prima parte (**Aspecte teoretice**) este rezervată trecerii în revistă a unor considerente de ordin teoretic referitoare la importanța perspectivei diacronice în terminologie și la principalele metode utilizate în

studierea ei. În a doua secțiune, **Considerații preliminare asupra corpusului selectat**, vom oferi câteva informații despre cele trei texte din corpusul nostru. Partea aplicativă este regăsită în cea de-a treia subdiviziune (**Evoluția inventarului în terminologia meteorologiei. Niveluri de utilizare**), care urmărește perspectiva evolutivă a celor trei izvoare menționate și înregistrarea termenilor meteorologici păstrați până în prezent. Lucrarea se încheie cu o secțiune intitulată **Concluzii**, ce adună observațiile rezultate în urma analizei întreprinse.

Aspecte teoretice

Potrivit *Dicționarului de științe ale limbii* (2005: 170), introducerea termenului *diacronie* în lingvistică îi este atribuită lui Saussure, care îl definește în opoziție cu *sincronia*. Dacă aceasta din urmă desemnează un stadiu de limbă, *diacronia* are în vedere o fază de evoluție. Din dihotomia *diacronie/sincronie* decurge distincția dintre cele două perspective din care poate fi studiată limba. Ca urmare, diacroniei îi corespunde perspectiva dinamică sau evolutivă, pe când sincronia este strâns legată de abordarea statică sau descriptivă. Saussure consideră că există o antinomie radicală între faptul static și cel evolutiv, susținând primatul sincroniei, întrucât diacronia este o sumă a sincroniilor succesive, iar fiecare fapt de evoluție trebuie integrat în sistemul în care a funcționat la un moment dat (*ibid.*). În aceeași ordine de idei, Eugen Coșeriu afirmă că limba se constituie în diacronie și funcționează în sincronie, deoarece însăși folosirea unei limbi stă la originea schimbării acesteia (*ibid.*).

În cadrul studierii actuale a diferitelor terminologii (pe plan intern: Bidu-Vrănceanu 2010a, 2010b; Toma 2010, 2012; pe plan extern: Briu 2011, Ohligschlaeger 2011, Sakhno 2011), se constată o deplasare din ce în ce mai mare a interesului de la o cercetare sincronică la una diacronică, chiar dacă, din perspectiva comunicării strict specializate, făcute într-o anumită perioadă, sincronia primează. Această situație este ilustrată de modul în care diacronia este percepută în fiecare dintre cele două orientări privind studiul terminologiei.

Terminologia „internă”, normativ-onomasiologică sau cognitivă, este realizată de specialiști pentru specialiști, fiind preocupată de asigurarea unei comunicări univoce, precise, într-un domeniu de activitate (Bidu-Vrănceanu 2012: 14-15, 50). Ca atare, codificarea termenilor în respectivul domeniu la un moment dat contribuie la caracterul în mod obligatoriu *sincronic* al acestui tip de terminologie (*ibid.*: 50).

În ce privește terminologia „externă” sau descriptiv-semasiologică, obiectivul principal este descrierea lingvistică, anume specificul exprimării sensului specializat într-o terminologie sau descrierea termenilor sub aspectul trăsăturilor lingvistice (*ibid.*: 14). Deși în cercetările actuale se admite că,

teoretic, terminologia se ocupă mai mult de palierul sincron decât de cel diacronic (Cabré *apud* Bidu-Vrănceanu 2012: 50), abordarea în evoluție a unei terminologii nu este neglijată, fiindcă poate aduce rezultate importante pentru lexicul specializat.

Diversi cercetători (între care Maria Teresa Cabré, Loïc Depecker, François Gaudin) sunt de părere că scopurile direcției evolutive în studierea terminologiilor vizează nu numai stabilirea originii și a modului de formare a termenilor, ci și introducerea unor detalii social-istorice (*apud ibid.*). De asemenea, în contextul diacroniei, analiza conceptual-semantică determină apariția unor tipare generale de modificare a sensului specializat, precum și urmărirea modului în care s-au constituit limbile de specialitate în diferite domenii de experiență (Depecker *apud* Bidu-Vrănceanu 2012: 50).

Obiectivele menționate mai sus sunt ilustrate în studii terminologice de actualitate, deopotrivă românești și străine. În cercetările autohtone, evoluția domeniilor și a subdomeniilor sub aspectul formării și al relațiilor existente între ele permite o dublă abordare. Prima se referă la acele domenii care au forme de manifestare (texte) încă de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, constatându-se în cazul lor organizarea în domenii și subdomenii (Bidu-Vrănceanu 2012: 52). Demn de menționat este limbajul lingvisticii (id. 2010b: 49-72), în care, la sfârșitul secolului al XVIII-lea, termenul GRAMATICĂ denota domeniul, împărțit în subdiviziuni clare: FONETICA, ORTOGRAFIA, SINTAXA și ETIMOLOGHIA (cu sensul de „morfologie”) (*ibid.*: 50-51). Ulterior, subdomeniile au cunoscut o specializare din ce în ce mai mare, ajungându-se, în prezent, la subdiviziuni precis definite (de pildă, FONETICĂ GENERALĂ, FONETICĂ DESCRIPTIVĂ, FONETICĂ ISTORICĂ (EVOLUTIVĂ) etc.) (*ibid.*: 55).

A doua abordare are în vedere un parcurs evolutiv invers celui dintâi, întrucât dezvoltarea a început de la subdomenii și, treptat, ierarhizarea complexă a dat naștere domeniului (id. 2012: 52). Un exemplu este furnizat de matematică (Toma 2010: 73-98), care, la sfârșitul secolului al XVIII-lea, se reducea la aritmetică, văzută ca matematică elementară (*ibid.*: 74). În diacronie, se constată o specializare majoră, până la științele matematice din prezent, care înglobează atât subdomeniile clasice (algebra, analiza, geometria), cât și subsubdomenii (analiza funcțională, geometria diferențială, teoria numerelor) (*ibid.*: 77-78; vezi și Toma 2012).

Pentru alți cercetători, importanța analizei evolutive constă în mobilitatea denotativă, care se manifestă în interiorul aceleiași limbi sau este susținută printr-un studiu contrastiv între două sau mai multe limbi (Bidu-Vrănceanu 2012: 58). Pe teren românesc, s-a sesizat că mobilitatea denotativă este prezentă în terminologia agronomiei, având rolul de a reda o anumită relație între tradiție și inovație în funcție de dezvoltarea realității extralingvistice (id.

2010a: 33-48; vezi și id. 2012: 58). Exemple în acest sens sunt termeni precum CÂMPIE, ÎNGRĂȘĂMÂNT sau PLUG care, la nivel formal, reprezintă tradiția. La nivelul semnificației, însă, de la începutul secolului al XIX-lea până în prezent, termenii respectivi au trecut printr-o remarcabilă evoluție conceptual-semantică (id. 2010a: 37, 39-41).

Pe plan extern, înregistrarea mobilității denotative dintr-o anumită perioadă de timp a fost coroborată cu studierea contrastivă a două sau mai multe limbi, cum se întâmplă în analiza diacronică și comparativă între franceză și germană a unui termen din limbajul politic (anume, DEMOCRAȚIE) (Briu 2011: 117-130). Din cuprinsul unei cercetări lingvistice riguros întocmite nu lipsește nici corelarea cu date extralingvistice, care indică variații semantice importante ale unui termen aparent ușor decodabil (*ibid.*: 127).

În altă ordine de idei, studierea diacronică a terminologiilor are drept consecință interesul acordat motivării și remotivării termenilor, ale căror sensuri variază în relația dintre sincronie și diacronie (Bidu-Vrănceanu 2012: 50). Într-o astfel de cercetare, în care se combină analiza diacronică și cea sincronică, sunt luați în considerare termeni ce trimit la conceptul „parlament” (Sakhno 2011: 153-190). Termenii respectivi provin din câteva limbi europene de origine slavă sau germanică, fiind amintiți și termenii preluați din limbi cu o anumită tradiție culturală (greaca, latina ori ebraica) (*ibid.*: 170). Cu referiri constante la limba rusă, analiza relevă interacțiuni și împrumuturi de la o limbă europeană la alta prin intermediul unor legături semantice între alte trei concepte inerente celui de „parlament”, anume „a gândi”, „a spune” și „a vorbi” (*ibid.*: *passim*).

După o trecere în revistă a celor mai importante aspecte de natură teoretică, vom avea în vedere, în următoarea secțiune, atât câteva detalii despre fiecare dintre cele trei izvoare care formează corpusul prezentei lucrări, cât și unele precizări legate de perspectivele din care au fost analizate acestea anterior.

Considerații preliminare asupra corpusului selectat

1. Analizat de N. Drăganu (1922), *Gromovnicul* tradus din limba slavonă și tipărit de popa Dobre este inclus într-o carte de mici dimensiuni, apărută la cererea principelui transilvănean Gheorghe Rákóczi I. Din această carte fac parte numeroase texte, care acoperă subiecte religioase (*Paraclisul Maicii Domnului*, diferite *Molitve*, cele zece porunci etc.) și preziceri făcute pe baza interpretării fenomenelor naturale (*Gromovnicul a lui Iraclie împăratul*) ori a mișcărilor musculare involuntare (*Trepetunicul de semne omenești*) (*ibid.*: 167).

Prezentând particularitățile lingvistice prezente în *Gromovnic*, Drăganu se limitează la inventarierea elementelor lexicale neobișnuite, care fie nu mai sunt întrebuințate în faza actuală a limbii române, fie sunt folosite cu un alt sens

ori numai în anumite regiuni ale țării (*ibid.*: 223, 227-228, 231-232). Sunt înregistrați șase termeni meteorologici: trei elemente latinești – *austru* = „vânt de miezăzi; miezăzi, sud” < **auster, -strum** (Drăganu 1922: 223); *plouros* = „ploios” < ***pluorōsus, -a, -um** (*ibid.*: 224); *ploios* < ***plōjōsus, -a, -um** (= pluviosus, -a, -um) (*ibid.*) – și trei elemente slavone – *boare* = „vifor” < paleo-sl. **боупиа** (*ibid.*: 228); *bură* = „vifor” < mai curând din paleo-sl. **боупиа**, decât din gr.-lat. *boreas* „vânt puternic”, „furtună” ori o modificare a lui *abur* (*ibid.*); *pripec* = „căldură”, „zăduh”, pentru care cf. sl. **припекж** = „ardere” (*ibid.*: 229).

2. Următoarele texte asupra cărora ne vom opri sunt câteva dintre calendarele care alcătuiesc *Foletul novel*, reprezentând traduceri efectuate în epoca brâncovenească după originale italienești. Emil Vîrtosu, care s-a ocupat de editarea lor, nu discută particularitățile lingvistice, oferind, în schimb, informații despre contextul social-istoric al apariției calendarelor (1942: V-LVIII). Caracterul profund politic al calendarelor (care se întrevede în versiunea românească) este subliniat și de Vîrtosu, care consideră că prognozele traduse servesc ca un ghid în intrigile politicii și ale diplomației europene, prezentând, în mod indirect, relațiile interstatale (*ibid.*: VII).

Calendarele au fost redactate în limba română anual, timp de 12 ani, din 1693 și până în 1704 (*ibid.*: VI, IX, XVII-XVIII). Până în prezent, s-au păstrat doar opt dintre manuscrise, în mod fragmentar, întrucât lipsesc adesea zile, săptămâni sau chiar luni întregi, iar din calendarul pe 1700 ne-a parvenit o singură filă. Celelalte patru calendare brâncovenești (din 1696, 1697, 1698 și 1702) au fost pierdute sau distruse (*ibid.*: XVIII). Dintre cele opt calendare prezente în volumul editat de Emil Vîrtosu, analiza se va opri la șapte manuscrise brâncovenești, mai precis, la cele din anii 1693, 1694, 1695, 1699, 1701, 1703 și 1704, excluzând calendarul din 1700, în care fila păstrată nu conține prognoze meteorologice.

3. Din punct de vedere cronologic, ultimul fragment pe care-l aducem spre analiză este partea a III-a – „Pentru aerologie” – din *Gramatica de la învățătura fizicii*, a cărei traducere din limba italiană în limba română se datorează arhierelui moldovean Amfilohie Hotiniul. N. A. Ursu se oprește asupra acestui text în cuprinsul primului capitol din studiul *Formarea terminologiei științifice românești*, în care este prezentată evoluția terminologiei geografice (1962: 13-29), cu care limbajul meteorologic are numeroase interferențe.

Discuția despre *Gramatica fizicii* este purtată în contextul mai larg al primelor texte românești de geografie, apărute din rațiuni didactice și esențiale pentru formarea unui limbaj specializat al geografiei. Cele mai multe texte

geografice sunt traduceri din greacă ori din rusă, iar, în timp, li se adaugă unele traduceri sau compilații după manuale din Europa Occidentală, în special din Italia. Între acestea din urmă se numără două texte traduse de Amfilohie Hotiniul: un text de geografie și *Gramatica fizicii* (cca. 1790) (*ibid.*: 13, 19).

Deși se observă influența neogreacă în terminologia de specialitate pe care arhierul moldovean o folosește, cu precădere, în traducerea sa, multe neologisme (unele dintre ele, termeni meteorologici) provin din italiană. Acest lucru este demonstrat de menținerea aspectului formal sau a accentului italian: *aerologie*, *arcipeleag*, *artic* (și *artico*), *atmosfera*, *climă*, *ecfortiu* (și *ecfatore*), *meridian*, *meteorografie*, *meteoră*, *ochián* „ocean”, *orizont* (și *orizonte*), *ovest* „vest”, *satelite*, *sferă* (și *șferă*), *sudd*, (zona) *tóridă*, *tropic* etc. (*ibid.*: 21).

Demne de menționat sunt și calcurile lingvistice regăsite în manuscris, a căror origine trebuie căutată în neogreacă, latină ori italiană: *așăzământ* „sistem”, *cumpănire* „echilibru”, *curgere* „curent”, *desime* „densitate”, *ieșire* (a mării) „flux”, *întoarcere* (a mării) „reflux”, *lărgime* „spațiu”, *lățime* „latitudine”, *nesăvârșit* „infinit”, *osie* „axă”, *pământ cuprinzători* „continent” etc. (*ibid.*).

Precizăm că, în cuprinsul analizei care urmează, ne vom referi la elemente care aparțin **terminologiei meteorologice**. Se vor lua în considerare aspectele relevante pentru definirea conceptelor desemnate prin diferiți termeni meteorologici sau pentru urmărirea comportamentului lor într-un pasaj discursiv. Detaliile care privesc fonetica diacronică sau morfologia nu constituie obiectul prezentei cercetări și, prin urmare, nu vor fi analizate.

Evoluția inventarului în terminologia meteorologiei. Niveluri de utilizare

1. Încă de la începutul părții aplicative, trebuie specificat că demersul nostru ia în considerare scopul avut de fiecare sursă în parte. Astfel, în pofida unor diferențe formale, *Gromovnicul* tipărit de popa Dobre și cele șapte calendare din *Foletul novel* au o finalitate identică, anume prezicerea viitorului. În schimb, fragmentul din *Gramatica fizicii* tradusă de Amfilohie Hotiniul are un alt obiectiv, mai precis, impunerea unor termeni sau a unor construcții specifice meteorologiei, un domeniu științific nestudiat până la acea dată.

În funcție de destinația fiecărui izvor folosit în analiza noastră, se prefigurează două niveluri distincte de utilizare a inventarului de termeni meteorologici. Pe de o parte, potrivit celor afirmate de Gheorghe Chivu (2000: 66-67, 124), previziunile astrologice timpurii aparțin categoriei textelor tehnice, deoarece oferă indicații referitoare la posibilitatea apariției unor evenimente caracterizate ca imprevizibile (printre care se numără fenomene atmosferice de durată și de intensitate diferite) și la urmările pe care le pot avea. Rezultă,

așadar, o *utilizare discursivă* a termenilor meteorologici, care devin elemente de structurare a previziunilor astrologice.

Pe de altă parte, în pasajul prezent în *Gramatica de la învățătura fizicii*, gradul de științificitate este preponderent, fiind direct tributar impunerii și definirii riguroase a noțiunilor din meteorologie. Astfel, remarcăm o *utilizare autonomă* a termenilor meteorologici, strâns legată de discursul științific abordat în *Gramatica fizicii*.

2. *Gromovnicul lui Iracție împărat* este organizat sub forma unor prognoze succint redactate, cu o sintaxă simplă, bazată pe raporturi de coordonare. Prognozele respective încep, invariabil, cu precizarea unuia dintre cele trei fenomene naturale neobișnuite (*fulgerul, tunetul sau cutremurul*), care se pot manifesta în perioada guvernată de un anumit semn zodiacal. În general, previziunea zodiacală continuă cu menționarea evenimentelor ce au o probabilitate ridicată de a se produce în condițiile amintite mai sus. Demn de remarcat este că informațiile nu urmează un tipar anume, fiind amestecate detalii care vizează domenii precum cel agricol, demografic, meteorologic, militar, politic (intern și extern), social etc. Totodată, aceste detalii nu sunt întotdeauna coocurente. Oferim spre exemplificare grupajul de informații corespunzătoare zodiei taurului:

(1) *De va tună în numărul vițelului, în țărigrad [sic!] va fi bucurie, grăul va peri pre alocurē. Ȫarâ spre răsăritū greutate și tăiare mare, și unul spre alaatū (sic = „alaltū”) se va sculā, și lacrāmi vorū fi împăratului, și între oameni boale, și ploae nu va fi. Ȫarâ se va fi cutremur mare pripec va fi și mare nevoe va fi. (GD: 254, s.n.)*

Prin oferirea prezicerilor dedicate perioadei aflate sub semnul taurului, notăm prezența unei noțiuni fundamentale în meteorologie, anume cea redată prin unitatea terminologică PLOAIE. Acest termen este regăsit, la forma de singular sau la cea de plural, în alte opt situații. Un aspect interesant este faptul că termenul PLOAIE nu înregistrează variații ale semantismului în diacronie. În mod similar stau lucrurile și pentru termenul VÂNT, inventariat exclusiv la forma de plural, fapt care sugerează puterea avută de fenomenul meteorologic în cauză în momentul producerii sale. De asemenea, existența determinărilor (i.e., adjectivele *mari*, respectiv, *tari*) au menirea de a spori gradul de intensitate al manifestării atmosferice:

(2) *De va tunā în numărul racu[lui] atunce un omū mare va muri. și vor fi vânturi mari. și ariile se vor înplē de grāu. și în laturē despre apus va fi rane. și friguri multe. și în legumi va fi scādere. și va fi Ȫarnā grē.*

și **plouroasă**, și oarecine un domnă va peri [...]. Îară se va fi cutremur mare răutate se va sculă araviténilor; și mari boări se vor smeri, și se vor mută dentr' -unū loc într' -altulū și acel' locū se va schim'ba, și rău va peri, primăvara și vara va fi **plioasă**, și păine multă și lăcuste multe, și fierilor celor mic[i] perire. (*ibid.*: 255, s.n.)

- (3) De va tună în numărul leului, în oameni mari va fi moarte. [...] și va fi iarna mare și **plouroasă**, și celor înțelepți pagubă. Îară să va tună sau va fulgeră întru amiaz[ă]zi, ploae va fi multă și va fi foamete, răurile și văile de ape înplé-se-vorū, și maré se va tulbură, și de **boare** vorū fi răutăți celorū ce îmblă pre ia. [...] Îară se va tună noapté sau va fi fulgerū, atunce va fi păine multă, și rodū multū, și **vânturi** tari, izvoarāle și răurile vorū săcă. (*ibid.*: 255-256, s.n.)

În exemplele anterioare observăm ocurența unor adjective derivate (*plouroasă* și *plioasă*). Cele două adjective au fost semnalate de N. Drăganu (1922: 224), care le-a plasat în clasa elementelor lexicale neobișnuite.

În aceeași categorie a cuvintelor neobișnuite, Drăganu (*ibid.*: 228) include unitatea terminologică BOARE, care a fost deja înregistrată în exemplul (3). Statutul său de cuvânt neobișnuit este motivat prin faptul că, în sincronie, este întrebuințat cu un sens diferit față de cel utilizat în prima fază a constituirii limbii române literare (*ibid.*). Astfel, în faza actuală a limbii române, BOARE desemnează o „adiere plăcută de vânt. [...] • / lat. *bŏrĕas*” (DEXI 2007: 232). În schimb, în secolul al XVII-lea, semnificația termenului era de „vifor”, iar originea sa trebuia căutată în slava veche (Drăganu 1922: 228).

Cu toate acestea, definiția actuală a termenului VIFOR trimite la un referent cu totul diferit de cel denotat prin BOARE („**vifor** s.n. (*meteor.*) Vânt puternic, furtună (însoțită de ninsoare); (*pop.*) viforniță, viforeală.” – DEXI 2007: 2173). Deși termenului înrudit BOREAL îi este asociat până în prezent semul /rece/ (vezi *ibid.*: 239), se constată o variație a semantismului avut de BOARE. Această variație a survenit într-un interval de aproximativ patru secole, răstimp în care BOARE și-a pierdut anumite componente de sens, precum /+intensitate/, /+puternic/, /+zăpadă/, păstrând, însă, semul principal /vânt/.

O altă schimbare semantică s-a petrecut în cazul sinonimului contextual al termenului BOARE, anume BURĂ, pentru care Drăganu (1922: 228) furnizează același etimon paleoslav:

- (4) De va tună în numărul de cornū de capră, atunce ploī vor fi 30 sau 40 de zile, și între împărați gālčavă, și ură, și răpștire, și războe spre răsăritū, și foamete pre alocuré. și de **bură** mare, corăbiilor va fi perire, și în oameni neputințe vor fi [...]. (GD: 257-258, s.n.)

Date fiind consecințele majore pe care le produce fenomenul meteorologic în sine (dispariția unor corăbii, pierderi pentru oameni), considerăm că acesta este diferit de cel exprimat în prezent prin BURĂ („**bură** s.f. **1.** (*meteor.*) Ploaie mărunță și deasă (însoțită de ceață sau de negură); burniță [...]. **2.** Ext. (*meteor., cu determ. „de ploaie”*) Ploaie mărunță și deasă care vine și trece repede și răcorește atmosferă.” – DEXI 2007: 262). Se remarcă pierderea totală a semului /vânt/, spre deosebire de situația termenului BOARE.

În pofida acestui fapt, în sincronie, articolul de dicționar dedicat termenului BURĂ face referire la realitatea extralingvistică avută în vedere în secolul al XVII-lea, însă numai în cuprinsul celui de-al patrulea sens („**4.** (*inv.*) Furtună, vijelie.” – DEXI 2007: 262). Sesizăm atât trimiterea parțială la fenomenul atmosferic, deoarece este absent semul /+zăpadă/ (viforul fiind, prin excelență, o furtună violentă care are loc iarna), cât și precizarea mărcii diastratice (*inv.*), care semnaleză deosebirile apărute în diacronie.

Alt termen meteorologic enunțat de Drăganu (1922: 228) în clasa cuvintelor neobișnuite este PRIPEC (indicat în cadrul exemplului (1) – vezi *supra*). În limba română actuală, se observă că semantismul său este neschimbat, diferențierea fiind făcută doar metalingvistic, prin marca (*inv.*): „**pripec** s.n. (*inv.*) Caniculă, arșiță [...]. • / < bg. **припек**” (DEXI 2007: 1561).

Nici în componența semantică a unității terminologice AUSTRU nu intervine o modificare în decursul celor patru secole de la apariția sa în *Gromovnic*:

(5) *Îară să va fi cutremur atunce laturé despre austru de foame vor muri și u (sic) om mare cu muiare-ș[i] va muri.* (GD: 257-258, s.n.).

În analiza particularităților lexicale ale textelor tipărite în timpul lui Gheorghe Rákóczi I, Drăganu sesizează existența a două sensuri, termenul AUSTRU desemnând atât un anumit tip de vânt (care suflă dinspre sud), cât și punctul cardinal propriu-zis (1922: 223). În sincronie, cele două semnificații sunt păstrate, cu rezerva includerii mărcii diastratice (*inv.*) pentru sensul de punct cardinal: „**austru** s.n. **1.** (*meteor.; în opoziție cu „crivăț”*) Vânt secetos care bate în țara noastră din sud-vest, în Banat, Oltenia și Muntenia [...]. **2.** (*geogr.; inv.*) Punct cardinal de unde bate austrul [...]. / lat. **austrum**” DEXI (2007: 161). În plus, în cuprinsul *Gromovnicului* este actualizat sensul din geografie și nu cel din meteorologie.

3. În privința manuscriselor care alcătuiesc *Foletul novel*, este necesară menționarea faptului că previziunile astrologice nu mai sunt date în funcție de un anumit semn zodiacal, ci în raport cu una dintre cele patru faze principale ale astrului selenar în decursul unei luni calendaristice (i.e., lună nouă, primul

pătrar, lună plină, al doilea pătrar). De asemenea, previziunile astrologice din manuscrisele brâncovenești sunt mult mai ample decât cele din *Gromovnic* și, deseori, permit identificarea unui anumit tipar de organizare. Informațiile furnizate privesc domeniul politico-diplomatic, militar și social, accentul punându-se cu precădere asupra evenimentelor care urmează să se petreacă în afara granițelor Țării Românești.

Pasajul informativ dedicat unei zile din calendar se încheie, de regulă, cu un scurt enunț referitor la starea vremii. Prin structura sa, acest enunț reprezintă o fază timpurie a buletinelor meteorologice de mai târziu (vezi exemplul (6)). Acest tipar se regăsește în toate calendarele analizate, cu excepția celui din 1695, ale cărui prevederi sunt exclusiv de natură meteorologică, fapt care reflectă importanța din ce în ce mai mare pe care o capătă în acea perioadă informațiile cu o asemenea tematică (vezi exemplul (7)).

- (6) *Ghenarie. / La 14 <sic 4>, șfertul dentăi. / În Țeara Zvițirilor, să face oaste pentru Franța. / Craiul ei, adecâte Franții, să nevoiaște mult pentru o urzire carea, de va merge pre dungă dreaptă, va face cutremur mult. / Savoia, joacă den mâini, ce pururea cu scădeare. / Duca de Bavaria, face cale. / Și, în Veneția, iaste să sosească niște obraze mari. / Vânt și ploae. (FN 1693: 5)*
- (7) *Martie 20, lună plină. / Va fi vreame cu căldură de primăvară, iară apoi vânt reace, humezeală și seninate zile. (FN 1695: 54)*

Modul în care sunt organizate predicțiile astrologice, cu detalii care privesc diferite paliere, printre care și cel meteorologic, dar și importanța dobândită de informațiile despre starea vremii determină apariția unui număr ridicat de elemente aparținând **limbajului meteorologic** în comparație cu puținii termeni prezenți în *Gromovnicul* din epoca anterioară. În aceeași ordine de idei, dacă în acel text am identificat termeni meteorologici precum BURĂ și PRIPEC care, în sincronie, sunt marcați parțial și, respectiv, în totalitate ca învechiți, în *Foletul novel* avem o paletă diversificată de concepte esențiale denotate prin unități terminologice care sunt folosite în prezent nu doar în comunicarea științifică, ci și în cea uzuală, de zi cu zi.

Astfel de unități terminologice sunt: AUSTRU, CĂLDURĂ, CEAȚĂ, FRIG, FURTUNĂ, GER, NOR, PIATRĂ, PLOAIE, RĂCEALĂ, ROUĂ, SENIN, UMEZEALĂ, VÂNT, VIJELIE, ZĂPADĂ. În buletinele meteo timpurii înregistrate în documentele din epoca brâncovenească, se observă că unii termeni meteorologici fundamentali sunt adesea utilizați independent, fără a fi însoțiți de un determinant. Uneori, acești termeni apar în enunțuri reduse ca dimensiune și lipsite de predicat, fiind preferată utilizarea hiponimică a unor hiperonime importante din **TMt**. La nivelul mesajului transmis, utilizarea ca

hiponime a hiperonimelor meteorologice GER, PLOAIE, VÂNT, VIJELIE, ZĂPADĂ indică faptul că manifestările atmosferice desemnate sunt singurele care se vor produce în intervalul luat în considerare de către prognoza oferită, nefiind necesară detalierea ei:

- (8) *Dechemvrie 3, șfertil dentăi. / Cheravale zice: [...] / Ger.* (FN 1703: 154, s.n.)
- (9) *Noemvrie 5, șfertil dentăi. / Cheravale zice: [...] / Ploae.* (*ibid.*: 152, s.n.)
- (10) *Avgust 21 dni, lună noaă. / Fruniol zice: [...] / Vântu.* (FN 1701: 109, s.n.)
- (11) *Maiu 18 dni, șfertil du pre urmă. / Chieravale zice: [...] / Vijălie.* (*ibid.*: 103, s.n.)
- (12) *Dechemvrie 11 dni, lună plină. [...] / Cheravale zice: [...] / Zăpadă.* (FN 1703: 155, s.n.)

Tiparul folosirii hiponimice a hiperonimelor meteorologice alternează cu cel al menționării a doi sau mai mulți termeni în enunțuri din care, de asemenea, lipsește predicatul. Prezența mai multor elemente ale **terminologiei meteorologice** în enunțuri care sunt, într-o anumită măsură, lacunare se datorează probabilității ca două sau mai multe fenomene atmosferice să se manifeste concomitent sau succesiv în perioada de timp (i.e., aproximativ o săptămână) dintre două prognoze. Din punct de vedere sintactic, posibilitatea apariției fenomenelor meteorologice în acel interval de o săptămână este scoasă în evidență adesea prin juxtapunere, coroborată de cele mai multe ori cu utilizarea fie a prepoziției simple *cu* (vezi exemplele (13)–(14)), fie a conjuncției coordonatoare copulative *și* (exemplele (15)–(16)), fie a ambelor elemente de relație (exemplul (17)):

- (13) *Junie 1 dni, șfertil dentău. / Chieravale zice: [...] / Vijălie, cu piătră.* (FN 1701: 104)
- (14) *Ghenarie 21 dni, lună plină. / Cheravale zice: [...] / Ploae cu Austru.* (FN 1703: 130)
- (15) *Martie 20 dni, șfertil du pre urmă. / Chieravale zice: [...] / Ploae, răcălă și vânt.* (FN 1701: 100)
- (16) *Aprilie 18 dni, șfertil du pre urmă. / Fruniol zice: [...] / Vânturi și nori.* (*ibid.*: 101)
- (17) *Noemvrie 11, luna noaă. / Chiaraval zice: [...] / Senin, cu vânt și ploae.* (FN 1699: 85)

Între situațiile enumerate, o atenție deosebită se cuvine să acordăm exemplului (14), în care întâlnim termenul AUSTRU, înregistrat deja anterior, în micul inventar alcătuit pe baza *Gromovnicului* tipărit de popa Dobre. Față de situația respectivă, în care era ilustrat sensul secundar de punct cardinal

(sinonim cu *sud, miazăzi*), se observă că în *Foletul novel* apare semnificația sa de bază, aceea de „Vânt secetos care bate în țara noastră din sud-vest, în Banat, Oltenia și Muntenia” (DEXI 2007: 161).

În aceeași ordine de idei, surprindem în documentul brâncovenesc utilizarea termenului PIATRĂ (sinonim cu unitatea terminologică GRINDINĂ), ilustrată în exemplul (13). Acest fapt constituie o diferență esențială față de comunicarea tehnico-științifică actuală, chiar dacă o lucrare lexicografică de uz general precum DEXI 2007 îl plasează, printre altele, și în clasa elementelor meteorologice („**piatră** s.f. I. [...] **8.** (*meteor.*; de obicei în legătură cu vb. „a bate”, „a da”, „a cădea”) Precipitație alcătuită din particule de gheață, care se formează atunci când în interiorul norilor de furtună există curenți ascendenți puternici; grindină” – *ibid.*: 1443). Termenul și-a pierdut o parte din caracterul său științific, fiind resimțit în prezent ca aparținând comunicării cotidiene, adesea substituit cu sinonimul GRINDINĂ, un termen deopotrivă din meteorologie și din climatologie („**grindină** s.f. **1.** (*climat.*). Precipitație atmosferică ce se formează în interiorul norilor cumulonimbus, alcătuită din particule de gheață (cu un diametru între 5-50 mm) [...]. / lat. **grando, -inis.**” – *ibid.*: 826).

Demnă de menționat este și situația termenului RĂCEALĂ, inventariat în exemplul (15). DEXI (2007: 1628) furnizează, ca sens principal, pe cel folosit în documentul brâncovenesc: „**răceală** s.f. **1.** (*în opoz. cu „căldură”*) Temperatură scăzută a aerului; frig, vreme rece [...]”. Cu toate acestea, în același articol de dicționar la care am făcut referire ne este oferit un sens secundar, specializat, însă nu din meteorologie, ci din medicină, lucru demonstrat, de altfel, prin marca diastratică ce-l însoțește: „**4.** (*med.*) Nume generic dat unor boli contagioase, localizate pe căile respiratorii superioare, care se manifestă prin guturai, traheită, bronșită, tuse cu expectorație, febră etc.” (*ibid.*: 1629). Prezența mărcii diastratice și a definiției preștiințifice care trimite la alți termeni medicali cu un grad ridicat de științificitate (precum BRONȘITĂ, EXPECTORAȚIE și TRAHEITĂ) determină, în prezent, un vorbitor obișnuit să asocieze termenul RĂCEALĂ mai degrabă cu paradigma bolilor respiratorii decât cu **terminologia meteorologică**.

Alteori, prognoza meteorologică din manuscrisele brâncovenești recurge la o organizare mai complexă, abandonând astfel tiparul anost cu simpla indicare a unuia sau a mai multor fenomene atmosferice care urmează să se petreacă în intervalul delimitat de două faze ale astrului lunar. Complexitatea structurii se datorează unor determinanți (mai mult sau mai puțin specializați) care însoțesc unitățile terminologice din meteorologie inventariate anterior. Oferim spre exemplificare termenul VREME, care intră într-o serie de tipare de organizare.

Pe de o parte, există un tipar de structurare bazat pe o categorie de determinanți care sunt *cuvinte derivate de la alți termeni meteorologici* (precum *călduroasă, friguroasă, ploioasă, răcoroasă, vânturoasă*):

- (18) [Luna plină, în 28 Maiu.] [...] / Vreamă **călduroasă** și **senin**. (FN 1694: 33, s.n.)
- (19) Ghenarie 6 dni, lună noao. / Eclipsis soarelui, nevăzut de noi. / Cheravale zice: [...] / Vreamă, măcar că **senin**, iară **friguroasă**. (FN 1703: 129, s.n.)
- (20) Șfertul cel dentău, în 22 Fevruarie. [...] / Vreamă, **ploioasă**. (FN 1694: 28, s.n.)
- (21) [Aprilie /] La 10, luna plină [...] / Vreamă **răcoroasă**, cu umezeală. (FN 1693: 8, s.n.)
- (22) Noemvrie 3, șfertul dentău. / Vreamă, **vânturoasă**, iar zăpadă, să schimbă, **senin**. (FN 1695: 66, s.n.)

Pe de altă parte, numeroși determinanți se bazează pe o exprimare a stării vremii prin *adjective calificative* (ca *bună, frumoasă, rea*), care se referă la caracterul favorabil sau nefavorabil al acesteia. Drept urmare, se constată prezența unor adjective uzuale, des întâlnite în comunicarea de zi cu zi:

- (23) Luna noaă, în 14 Aprilie. [...] / Urmează vreamă **bună**. (FN 1694: 31, s.n.)
- (24) Fevruarie 19, luna noaă. / Chīaraval zice: [...] / Vreamă, **frumoasă** și **vânt**. (FN 1699: 75, s.n.)
- (25) Aprilie 1, șfertul dentăi. / [...] Bragania zice: [...] / Vreamă **rea**, cu vânt și ploae. (FN 1704: 166, s.n.)

Al treilea tip principal de determinanți este ilustrat de *adjectivele folosite cu sens metaforic*, care desemnează atât condiții atmosferice excelente pentru o comunitate umană, cât și unele neprielnice. În această categorie a determinanților sunt incluse cuvinte din sfera afectivă, cum ar fi *drăgăstoasă, melancolică, nenorocită, posomorâtă, stricată, turburată și veaselă*:

- (26) Avgust 7, șfertul dentăi. / Vreamă, **drăgăstoasă**, apoi cu vânt, cu hūmezeală, să turbură. (FN 1695: 62, s.n.)
- (27) [Noemvrie / La 10, șfertul du pre urmă] / Frig de voe și vreamă **melanholică**. (FN 1693: 14, s.n.)
- (28) [Octomvrie / La 3, luna plină [...] /] Vreamă, **nenorocită** puținel. (*ibid.*: 13, s.n.)
- (29) Octomvrie 20 dni, șfertul dentău. / Chīaraval zice: [...] / Vreamă, **posomorâtă**. (FN 1699: 85, s.n.)

- (30) *Îunie 8 dni, lună plină. / Chieravale zice: [...] / Vreamea, așa e de stricată, cât nu să poate spune!* (FN 1701: 105, s.n.)
- (31) *Lună plină, în 22 Noemvrie. [...] / Vreamea, turburată și cu umezeală.* (FN 1694: 42, s.n.)
- (32) *[Martie /] La 26, luna noao [...] / Vreame veaselă și să începe a să încălzi aerul.* (FN 1693: 8, s.n.)

4. Ca o observație preliminară, este util să menționăm că specializarea subdomeniului *meteorologiei* are loc chiar din paginile părții „Pentru aerologie”, pentru că în inventarul bine delimitat de unități terminologice pe care l-am identificat coexistă termeni deja fixați în limba română de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și termeni speciali, cu un grad științific mai ridicat, care, cu această ocazie, sunt și impuși în domeniul meteorologic. Formele acestor termeni sunt păstrate până în prezent sau, uneori, sunt parțial modificate: AEROLOGIE (*aerologie*), AER (*aeră*), ANIMOGRAFIE, ATMOSFERĂ, CEAȚĂ, FRIG, FURTUNĂ, GER, GHEAȚĂ, GRINDINĂ, ÎNGHEȚĂTURĂ, METEOR (*meteoron*), MOINĂ, NEGURĂ, NOR (*noor* și *nour*), OMĂT, PLOAIE (*ploae*), ROUĂ (*roaă*), VAPORI, VÂNT. Existența termenilor specializați își aduce contribuția la considerarea fragmentului din *Gramatica fizicii* drept un mic tratat de meteorologie.

Analizând contextele în care termenii meteorologici apar, sesizăm că majoritatea acestor unități terminologice posedă o definiție, care are statutul de a fi cel mai important mijloc prin care poate fi impus un termen. Din acest fapt decurge o utilizare specială a termenilor meteorologici, diferită de cea regăsită în *Gromovnicul* tradus de popa Dobre sau în calendarele care alcătuiesc *Foletul novel*, anume, o utilizare autonomă a componentelor din **terminologia meteorologiei**.

Ceea ce este interesant pentru prezenta discuție este faptul că definițiile sunt scrise într-un mod didactic, manifestat printr-o evidentă gradație, de la simplu la complex, a tuturor detaliilor relevante pentru meteorologie:

- (33) *Aerologie se înțelege vorbire filosofască pentru aeră ori văzduh, că esti o suptstare curgătoare, moale și nevăzută, care împrejoară pământul de toate părțile și cuprinde în sine cețile, nourii și alti arătări și să suflă de toate trupurile viețuitoare. Tot trupul aerii să diosebește cu nume de a t m o s f e r a.* (GF: 123, s.n.)

O altă observație vizează instaurarea unor tipare de redactare a definițiilor, în sensul că unele sunt foarte asemănătoare celor din dicționarele actuale (vezi exemplul (33)), în timp ce altele se îndepărtează de acest tipar. Ca urmare, în timp ce un articol dintr-un dicționar general actual începe cu definiția și se încheie cu indicarea etimonului, în fragmentul tradus de episcopul moldovean

primează informațiile de ordin etimologic, urmate de definirea propriu-zisă. Această situație se regăsește în definirea termenilor ANIMOGRAFIE și METEORON (vezi exemplele (34) și (35)), fiind motivată prin aceea că cele două unități terminologice sunt neologice. Datorită acestui aspect, dar și faptului că textul lui Amfilohie Hotiniul reprezintă una dintre primele cercetări de geografie (care include concepte de meteorologie) din spațiul românesc, etimonul precedă definiția referentului descris. Prin această practică folosită în mod frecvent, considerăm că avem a face cu un nou mijloc de impunere a unor noi elemente ale **terminologiei meteorologice**.

- (34) Cuvântul *Animografie* vine de la *a n i m o s*, „vânt”, *g r a f i e*, „scrisoare” care va să zică „scrisoarea vânturilor”. (*ibid.*: 128, s.n.)
- (35) Cuvântul *m e t e o r o n* vasăzică „înălțare în-sus”, ori de asupra noastră, în aera cum sânt nourii, fuljerile și alt. Care să aleg de trii feliuri: De apă, de áeră și de foc. Celi de apă sânt făcute de ceți și de părticeli apoase, că căldura soarelui le dezlipește și le trage în sus, și care áera le face, sânt multi feliuri de picături, cum sânt negurile, noorii, ploile și alt. Celi de áera, cumu-i vântul și a sali diosebite feliuri. Dar a vorbi cu apropiere, vântul nu esti cu totul o meteoră nici să face vreuna din însuși vântu. Celi de foc sânt făcute de o râdicare grasă și de pucioasă, născute la o supstare silitroasă de a áerii, la care pricinuesc arătări de lumină, cumu-s fulgerile, „zmei zburători” și alt. (*ibid.*: 131, s.n.)

Exemplul precedent, dedicat termenului METEORON, dă seama nu numai de prezența tiparului de definire care începe cu oferirea informațiilor etimologice, ci și de existența unei practici preferate în cuprinsul definițiilor întâlnite în scurtul tratat științific tradus de arhierul moldovean. Această practică se bazează pe o ierarhie conceptuală simplă, aflată într-un stadiu timpuriu, care nu face uz de criterii complexe, spre deosebire de taxonomiile existente în textele specializate din prezent (vezi, în acest sens, discuția purtată în Grigore 2012: 166-168, pentru definițiile termenilor-prototip NOR, PRECIPITAȚIE, VÂNT).

Alt tipar întâlnit în cadrul definițiilor din *Gramatica de la învățătura fizicii* se constituie pe baza proprietăților fundamentale ale unui anumit element meteorologic. Această modalitate de definire se apropie de definițiile enciclopedice sau ostensive existente, de multe ori, în dicționarele generale din prezent.

- (36) Meteorile carele să fac din ceți sânt **noorii**, care câștigă cețile, că altă nu sânt decât o adunare de ceți scoase din mări și din pământ, și care să râdică în áeră până când sânt de greutate întocma cu áera, întru care apoi după urmare înoată și plutesc, lovindu-se și mestecându-se

unii cu alții, să îngroașă și se fac deși și grei și cu cât or fi mai suptiri și mai rari, cu atâta vin mai ușori și să rădică în sus. (ibid., s.n.)

Uneori, definițiile termenilor meteorologici abundă în informații a căror acuratețe amintesc de o expunere pur științifică. Acest fapt este demonstrat de furnizarea unor valori ale latitudinii (denumite *lățime*) și a unor repere geografice bine stabilite (exemplul (37)) ori de enunțarea unor valori concrete, ce au legătură cu viteza (denumită *repegiune*) mai mare sau mai mică a vântului (vezi exemplul (38)).

(37) *Vânturile carele sânt cu orânduială de obște sunt acele, carele suflă neîncetat de la același loc prin toate trecire anului, cumu-i de la nord-est ori de prin prejur la dinspre miazi-noapte a ecuatoriului pe 30 de gradi de lățime și de la sud-est ori dimprejur de la parte dinspre amiazi-zi a ecuatoriului, iarșile pe 30 di gradi de lățime în Ochianul Indienilor și în Mare ce mare de la sud. (ibid.: 129, s.n.)*

(38) *S-au găsit prin lucrări, că într-o furtună mare, repegiunea vântului nu este mai mult decât 18-20 leghi într-un ceas. Și un vânt de obște trece lărgimea de 5 leghi pe fiește care ceas și cum că sunt atâta de liniștite, care într-un ceas nu fac mai mult decât o leghe. (ibid.: 131, s.n.)*

La acuratețea de tip științific au un aport semnificativ referirile la alți cercetători care s-au ocupat de geografie, în general, și de meteorologie, în particular:

(39) *Vântul nu este alta decât o curgere ori un val de aeră, ca un râu ori o curgere de apă. Baconie împarte vânturile în patru feliuri. (ibid.: 128, s.n.)*

(40) *Gheața și frigul au gerul. Zice dascălul Haine, că frigul au gerul să trag de la o supstare săroasă, care plutește în aeră. (ibid.: 133, s.n.)*

Prin intermediul acestor referiri, putem afirma că ne sunt date ilustrări ale argumentului care, în retorică, poartă numele de *argumentum ad auctoritatem*. Utilizarea acestui tip de argument poate fi explicată prin aceea că, indicându-se numele unor cercetători interesați de chestiuni geografice, se încearcă justificarea importanței avute de meteorologie și obținerea unui anumit grad de credibilitate a traducerii în rândul cititorilor.

Concluzii

În încheierea discuției asupra evoluției inventarului de termeni meteorologici, vom enunța câteva considerații finale cu privire la cele trei surse care au stat la baza analizei întreprinse, dar și la particularitățile comune și/sau

diferite în legătură cu **terminologia meteorologiei (TMt)**, o știință cu un impact social larg.

Analiza celor trei traduceri a avut ca rezultat stabilirea a două niveluri principale de utilizare pentru termenii meteorologici. Pe de o parte, identificăm *o utilizare discursivă* în primele două surse, apărute din dorința de a prognoza anumite evenimente în funcție de fenomene naturale petrecute într-o perioadă guvernată de un semn zodiacal (în *Gromovnic*) sau în raport cu cele patru faze principale ale astrului selenar (în *Foletul novel*). În cuprinsul surselor, termenii din meteorologie sunt simple componente ale discursului anticipativ.

Pe de altă parte, reținem *o utilizare autonomă* a termenilor meteorologici în partea intitulată „Pentru aerologie” din *Gramatica fizicii* tradusă de către Amfilohie Hotiniul. Prezența acestui tip special de utilizare este strâns legată de discursul științific din respectiva secțiune și se datorează finalităților importante cărora le este subscris fragmentul, anume definirii noțiunilor majore din meteorologie și îmbogățirii inventarului de termeni deja existent în epocă cu alte structuri specifice domeniului științific discutat.

Analizând comparativ rezultatele furnizate de fiecare text în parte, observăm că, în diacronie, inventarul înregistrat urmează un parcurs firesc, de la simplu la complex, de la o listă restrânsă de termeni dintre care cei mai mulți sunt azi intrași în limba comună (BOARE, BURĂ, PLOAIE, VÂNT) la una din care fac parte elemente caracteristice **limbajului meteorologic** (ANIMOGRAFIE, METEOR etc.). În pofida faptului că originea meteorologiei trebuie căutată în geografie, pe baza complexității semantice dobândite treptat de termenii meteorologici se dezvoltă un domeniu științific, la rândul său independent, din ce în ce mai specializat.

La nivelul termenilor prezenți ca atare în inventarul stabilit pornind de la cele trei traduceri, observăm anumite diferențe cauzate, în primul rând, de evoluția stilului tehnico-științific în intervalul luat în considerare, delimitat de anii 1639 și 1790. Un prim aspect vizează faptul că, în timp ce pentru unii termeni meteorologici esențiali, precum PLOAIE și VÂNT, parcursul în diacronie este neîntrerupt, deoarece și-au păstrat semnificația avută încă din secolul al XVII-lea, pentru alții (cum ar fi BURĂ și PRIPEC), constatăm în limba română actuală marcarea totală sau parțială (doar pentru sensul meteorologic) ca învechiți.

În altă ordine de idei, există unități terminologice din meteorologie cu un sens total diferit față de cel avut inițial. Este cazul termenului BOARE (regăsit în cadrul *Gromovnicului*), care inițial avea semnificația de „vifor”, sau al termenului RĂCEALĂ („răcoare”, „răcorire”) din paginile *Foletului novel*. Diferența de sens din prezent survine ca o modificare a componentei semantice, urmată, cel puțin în situația celui de-al doilea termen, de o specializare mult mai puternică în alt domeniu științific (în speță, medicina).

De asemenea, am remarcat că, în discursul de tip anticipativ, informațiile meteorologice capătă o importanță din ce în ce mai mare, fapt demonstrat nu numai de prezența lor în majoritatea prognozelor din *Foletul novel* (cu o structură asemănătoare buletinelor meteo din prezent), ci și de folosirea termenilor meteorologici în mod curent. Ca un efect al acestei folosiri, am observat o serie de modalități prin care este transmisă informația meteorologică, ajungându-se la formulări aparținând limbajului figurativ (adjective din sfera afectivă), care pot fi datorate statutului stilului tehnico-științific într-o perioadă timpurie a dezvoltării sale.

Situația se prezintă într-o măsură diferită în paginile secțiunii „Pentru aerologie”, care poate fi considerată un mic tratat de meteorologie. Atenția acordată îndeosebi modalităților de definire (care urmează un tipar didactic) se datorează încercării de a pune bazele unui domeniu științific de sine stătător, nestudiat până la acea dată. În virtutea acestui lucru se explică abundența deloc surprinzătoare a detaliilor etimologice (într-o epocă în care au loc împrumuturi neologice), dar și a celor enciclopedice ori taxonomice (deși aflate într-un stadiu incipient în privința numărului de criterii).

SURSE

FN = *Foletul novel*, tradus de Ioan Romanul sau Ion Frâncul, [Țara Românească], 1693-1704, în Emil Vîrtosu (ed.) 1942: 1-172.

GD = *Gromovnic*, tipărit de popa Dobre, Alba Iulia, 1639, în N. Drăganu (1922): 253-258.

GF = *Gramatica de la învățătura fizicii*, tradusă de Amfilohie Hotiniul, [Moldova], cca. 1790, în L. P. Derzaceva (redactor responsabil), 1990, *Gramatica de la învățătura fizicii*, Chișinău, [Editura] Știința, p. 123-138.

BIBLIOGRAFIE

Bidu-Vrânceanu, Angela (coord.), 2010, *Terminologie și terminologii*, volumul I, București, Editura Universității din București.

Bidu-Vrânceanu, Angela (coord.), 2012, *Terminologie și terminologii*, volumul al II-lea, București, Editura Universității din București.

Bidu-Vrânceanu, Angela, 2010a, „Terminologia agricolă / agronomică”, în Bidu-Vrânceanu (coord.) 2010: 33-48.

Bidu-Vrânceanu, Angela, 2010b, „Terminologia lingvistică”, în Bidu-Vrânceanu (coord.) 2010: 49-72.

Bidu-Vrânceanu, Angela, 2012, „Terminologia, interpretări și reinterpretări”, în Bidu-Vrânceanu (coord.) 2012: 9-72.

- Briu, Jean-Jacques (ed.), 2011, *Terminologie (I): analyser des termes et des concepts*, Bern, Peter Lang SA, Éditions scientifiques internationales.
- Briu, Jean-Jacques, 2011, „«démocratie/Demokratie»: variation du sémantisme des deux termes du 18e au 20e siècle”, în Briu (ed.) 2011: 117-130.
- Chivu, Gheorghe, 2000, *Limba română de la primele texte până la sfârșitul secolului al XVIII-lea. Variantele stilistice*, București, Editura Univers Enciclopedic.
- DEXI 2007 – *Dicționar explicativ ilustrat al limbii române*, coord. Eugenia Dima, Chișinău, Editura Arc Gunivas.
- Drăganu, N., 1922, „Cea mai veche carte rákóczyană”, în Alex. Lapedatu și Ioan Lupaș (redactori), 1921-1922, *Anuarul Institutului de Istorie Națională*, vol. I., Cluj-Napoca, Institutul de Arte Grafice „Ardealul”, p. 161-278.
- DSL 2005 – Angela Bidu-Vrânceanu, Cristina Călărașu, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Mihaela Mancaș, Gabriela Pană Dindelegan, *Dicționar de științe ale limbii*, Editura Nemira, București.
- Grigore, Andreea-Victoria, 2011, „Variația discursivă în terminologia meteo”, în Zafiu, Rodica, Camelia Ușurelu, Helga Bogdan Oprea (eds.), *Limba română: ipostaze ale variației lingvistice. Al 10-lea Colocviu al Catedrei de Limba Română (3-4 decembrie 2010)*, volumul I, *Gramatică și fonologie. Lexic, semantică, terminologii. Istoria limbii române, dialectologie și filologie*, București, Editura Universității din București, p. 259-267.
- Grigore, Andreea-Victoria, 2012, „Termenii din meteorologie. Între terminologia lexicală și terminologia discursivă”, în Bidu-Vrânceanu (coord.) 2012: 161-183.
- Ohligschlaeger, Kerstin, 2011, „À la recherche du «génie de la langue»”, în Briu (ed.) 2011: 101-116.
- Sakhno, Serguei, 2011, „Les députés du Parlement russe pensent-ils? Autour du concept de «parlement»: analyse en synchronie et en diachronie de certains termes de langues européennes”, în Briu (ed.) 2011: 153-190.
- Toma, Alice, 2010, „Terminologia matematică”, în Bidu-Vrânceanu (coord.) 2010: 73-98.
- Toma, Alice, 2012, „Terminologia matematică – analiză lexicală și discursivă”, în Bidu-Vrânceanu (coord.) 2012: 75-93.
- Ursu, N. A., 1962, *Formarea terminologiilor științifice românești*, București, Editura Științifică.
- Virtosu, Emil (ed.), 1942, *Foletul novel. Calendarul lui Constantin vodă Brâncoveanu. 1693-1704*, București, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului.

Andreea-Victoria GRIGORE
Universitatea din București